

Борисенко Н. Д.,
канд. філол. наук, доцент

Житомирський державний університет

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У ПЕРСОНАЖНОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ

Необхідність лінгвістичної інтерпретації поведінки представників протилежних статей у спілкуванні уможливила виникнення гендерної лінгвістики, яку цікавить як чоловіки та жінки використовують мову в якості знаряддя спілкування. Наше дослідження відображення гендерних стереотипів у персонажному дискурсі сучасної британської драми є актуальним, оскільки інтегрує дискурсивний та комунікативний підходи до аналізу гендерних особливостей мовлення та має на меті довести відповідність висловлювань персонажів протилежних статей тим гендерним стереотипам, які існують у британському суспільстві. Робота спирається на положення про залежність мовлення комуніканта певної статі від стереотипів, що існують у соціумі та регулюють поведінку його членів. Проблема соціально-історичної, культурної, національної, психологічної та біологічної обумовленості стереотипів знаходиться в колі інтересів багатьох мовознавців [Бессонова 2002, Кирилліна 1999, Мартинюк 2006, Ткачик 2008].

Феномен стереотипу є достатньо складним і розглядається у сучасній лінгвістиці з різних позицій. У більшості робіт під *стереотипами* розуміють чітко фіксовані стандартні уявлення фрагментів оточуючого світу або судження про будь-який клас соціальних об'єктів, шаблонів соціальної поведінки, ідеологічних догм [Красних 2003, 231]. Стереотипи визначаються як звичайний канон думки, сприйняття й поведінки, образ, що передає уявлення деякої групи людей – носіїв певної культури [Красних 2002, 178]. Вони становлять найпростіші елементи суспільної психіки і є частиною оцінних думок, що характеризують людину в певному соціумі, а саме тому є національно і культурно специфічними. У зв'язку з комунікативною поведінкою людини, стереотипи впливають на вибір певних стратегій та тактик поведінки в конкретних ситуаціях і створюють певні кліше в інтерпретації світу [Белова 2002, 45]. Відповідно розрізняють стереотипи поведінки та стереотипи-уявлення, які, у свою чергу, поділяються на стереотипи-ситуації та стереотипи образи [Красних 2003, 233]. Стереотипи спілкування засновані на пам'яті про мовленнєві навички, що були спільними кілька поколінь тому [Белл 1980, 54-55]. Певні мовні варіанти перетворюються на стереотипи лише після того, як вони стають незаперечним надбанням суспільної свідомості [Лабов 1975, 160-161]. Між такими стереотипами й мовним уживанням не завжди існує стійкий зв'язок, що підтверджується дослідженнями [Стокоу 1998].

Гендерний стереотип являє собою частковий випадок загального стереотипу та визначається як історично обумовлене уявлення про фізіологічні, емоційні, психічні, психологічні та соціокультурні атрибути, що є властивими представникам певної статі [Мартинюк 2006, 11]. Зазвичай у традиційних західних соціумах він вирізняється сексизмом та відображує

ієрархічні відношення між представниками протилежних статей [Засковець 2001, 28]. Гендер є компонентом як колективної, так й індивідуальної свідомості, що виявляється в стереотипах поведінки в процесі комунікації. Загалом гендерні стереотипи відбивають сукупність біологічних ознак, соціальних ролей, особливостей психіки й поведінки, властивих представникам окремої статі в рамках даної культури. Гендерні стереотипи поведінки виконують прескриптивну функцію та задаються не природою, а конструюються суспільством, його традиціями й інститутами відповідно до суспільних уявлень про моделі поведінки [Дороніна 2005, 294]. Гендерні стереотипи-уявлення функціонують у свідомості людини як еталони, з якими вона порівнює конкретні образи та ситуації.

Результати досліджень, що направлені на виявлення чутливості носіїв англійської мови до гендерних стереотипів поведінки, показують, що інформанти сприймають певні мовні структури як жіночі або чоловічі висловлювання. Освічені інформанти, незалежно від статі, характеризують стереотипне жіноче мовлення як дурне, емоційне, розпливчате, багатослівне й плутане, а чоловіче – як логічне, ділове, небагатослівне [Крамер 1974, 625-628]. З іншого боку, чоловіки і жінки мають чітке уявлення про манеру висловлювань представників протилежної статі [Бессонова 2002, 283]. Як свідчить аналіз досліджень стереотипів гендерно зумовленої комунікативної поведінки, майже всі вони характеризують висловлювання жінок більш негативно, ніж висловлювання чоловіків, що пов'язано з місцем і роллю жінки в англійському суспільстві. Негативний стереотип жіночої комунікативної поведінки може зменшитися лише зі зростанням авторитету жінки в суспільстві. У той же час, значення гендерних стереотипів спілкування важко переоцінити, оскільки вони, з одного боку, впливають на сприйняття й оцінку слухачем мовця протилежної статі, а з іншого, – власне на свою комунікативну поведінку.

Вибір драми в якості матеріалу дослідження дозволяє нам залучити дискурсивний підхід до аналізу персонажного мовлення та врахувати як лінгвальний, так і екстралінгвальний плани останнього. Такий підхід дозволяє розглядати текст драми як продукт художнього дискурсу, що є фіктивною реальністю, яка відображує однин з «можливих» світів [Толчєєва 2007, 3]. Драматичний твір включає дві підсистеми: авторський й персональний дискурс. При цьому специфіка останнього полягає в тому, що автором висловлювань є драматург, який створює мовлення персонажів відповідно до власного досвіду реального спілкування, тобто персональний дискурс є формою відтвореного мовлення [Дискурс іноземномовної комунікації 2002, 186]. Автор драматичного твору використовує свої знання й уявлення про те, як говорять реальні люди в певних ситуаціях спілкування, створюючи персональний дискурс [Мизецька 1992, 22]. Іншими словами, автор використовує гендерні стереотипи поведінки для створення мовленнєвої характеристики персонажа драми. З одного боку, драматурги намагаються передати реально існуючі особливості комунікативної поведінки людей, а з іншого, таке чітке розмежування двох стилів,

приписування чоловікам самовпевненості та грубості, а жінкам непевненості та надмірної ввічливості нав'язує читачу певний стереотип гендерно зумовленої комунікативної поведінки.

Розглянемо реалізацію гендерних стереотипів в персонажному дискурсі. Цікавим є врахування авторами драматичних творів принципу Ввічливості, відповідно до якого ввічливість є цілісною багатоаспектною нормою, що складається зі сформованих у суспільстві носіїв мови уявлень про етичні норми поведінки, у тому числі й комунікативної [Браун, Левинзон, 1987]. Ввічливість також є комунікативною стратегією, що використовується у спілкуванні для досягнення різноманітних комунікативних цілей. Бути ввічливим – значить відвести партнеру ту соціальну роль, на яку він претендує, чи навіть вищу. Відповідно бути нечемним означає відвести партнеру роль нижче за ту, на яку він претендує [Формановська 1998, 61]. Порухення принципу ввічливості одним з комунікантів призводить до його домінування у спілкуванні, якщо іншого влаштовує залежна позиція, або до конфронтації, якщо залежна позиція не влаштовує ні одного зі співрозмовників.

Згідно з *максимами такту і великодушності* комунікант повинен зменшувати витрати інших, збільшуючи власні [Формановська 1998, 61]. Максима великодушності, здебільшого, інтегрується з максимою такту і передбачає поблажливість до партнера, зневагу своїх інтересів, узяття на себе обіцянок та їх виконання, що є більш характерним для поведінки персонажів-жінок. Наприклад, у бесіді коханців:

Lilian. *I love you. (Pause) I won't let you down.*

Larry. *What are you talking about ?*

Lilian. *Whatever happens. I won't let you down* [Hoddinot 1979, 4].

Для поведінки персонажів-чоловіків більш характерними є тактики ігнорування прямих і непрямих директивів, реалізованих у висловлюваннях персонажей-жінок. Персонажі-чоловіки не виконують вимоги, реалізовані в директивах персонажів-жінок у 5 разів частіше у досліджуваному матеріалі, що призводить до конфлікту у випадку, коли персонаж-жінка відстоює свої вимоги. Наприклад, вимога жінки може критикуватись висловлюванням персонажа-чоловіка:

Tessa. *Oh, leave her alone.*

Graham. *She never leaves me alone, does she? She radiates disapproval of everything I say and do* [Rayburn, 1977, 9].

У комунікативній взаємодії в досліджуваних драматичних творах персонажі-чоловіки демонструють небажання брати на себе зобов'язання щодо персонажа-жінки в 4,3 рази частіше. Наприклад, у бесіді коханців:

Guy. *All right. If you want to talk about it, we will* [Auckbourn 1986, 85].

Драматурги реалізують ін'юнктив у 1,4 рази частіше в репліках персонажів-чоловіків, ніж у висловлюваннях персонажів-жінок. Так, під час спілкування подружньої пари персонаж-чоловік шукає вигаданий привід, щоб уникнути небажаного візиту тещі:

Graham. *Ring her and say I've got rabies* [Rayburn 1977, 8].

Максима згоди передбачає зменшення розбіжностей з партнером і збільшення згоди з ним, тому що комуніканти включаються у спілкування, поважаючи один одного. З цього погляду, особливого значення набуває застосування мовленнєвих засобів, що пом'якшують категоричність висловлювання, використання модальних слів, непрямих мовленнєвих актів зі зниженою іллокутивною силою. Аналіз висловлювань персонажів сучасних англійських драматичних творів показує, що в неформальній міжгендерній комунікативній взаємодії дотримання вимог максими згоди більш характерне для реплік персонажів-жінок. Їхня комунікативна поведінка демонструє вміння припиняти конфлікт, іти на компроміс, погоджуватися з думкою співрозмовника в 1,5 рази частіше, ніж поведінка персонажів-чоловіків. Наприклад, в розмові подружжя під час сварки, причиною якої є поведінка свекрухи, персонаж-жінка демонструє бажання помиритися з чоловіком:

Sam. *For God's sake shut up. I've had enough.*

Defeated, Sam sinks into a chair. After a pause Elsie goes across and touches his shoulder.

Elsie. *Come on, Sam, let's forget her. Let's go home. She'll be all right at Dora's.*

He does not move.

Oh – oh – what a mess it's all turned out! I'm sorry. I know you wanted tonight to be good – you did try [Vooght 1980, 5].

Максима симпатії потребує від партнерів зменшити антипатію і збільшити симпатію під час спілкування. До вимог цієї максими Н.І. Формановська відносить поняття *емпатії* [Формановська 1998, 67], під яким розуміється здатність людини до співпереживання. Ймовірно, емпатія допомагає у виборі оптимального засобу вираження, найпридатнішого для розуміння партнером. Емпатичними є непрямі прохання, реалізовані персонажами-жінками в 1,47 разів частіше. Так, персонаж-жінка намагається переконати дорослого пасинка взяти участь у сімейному бізнесі управління готелем:

Celia. *I'm sorry, Rex. I don't mean to be hard on you, but I wish you'd try to understand my point of view. We are running a business here. We can't just live for pleasure, either of us* [Manktelow 1979, 17].

Персонажі-жінки виявляють жаль до співрозмовника в 3,5 рази частіше, ніж персонажі-чоловіки, що створює атмосферу симпатії. Наприклад, довідавшись про смерть дочки співрозмовника, персонаж-жінка виражає своє відверте співчуття:

Frank (quietly). *She – died, I'm afraid.*

Paula is genuinely sorry

Paula. *Oh, dear. I am sorry. I-I didn't know* [Benfield 1981, 9].

Аналіз персонажного дискурсу в аспекті принципу Ввічливості демонструє, що поведінка персонажів-жінок направлена на створення доброзичливої атмосфери та врахування інтересів обох співрозмовників. В той же час, мовленнєва характеристика персонажів-чоловіків спрямована

лише на врахування власних інтересів, що певною мірою відображує стереотипи поведінки представників протилежних статей в британському соціумі. Подальшою перспективою дослідження відображення гендерних стереотипів у художньому дискурсі може стати аналіз особливостей одностатевого спілкування.

1. Белл Р. Социолінгвістика. Цели, методы и проблемы: Пер. с англ. – М.: Международные отношения, 1980. – 318 с.
2. Белова А.Д. Лексична семантика і міжкультурні стереотипи // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: КНУ ім. Т.Г. Шевченка. – 2002. – №7. – С. 43-54.
3. Бессонова. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362 с.
4. Дискурс іноземномовної комунікації: колективна монографія. – Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту, 2002. – 495 с.
5. Дороніна Т.О. Соціокультурна специфіка наукової категорії «гендер» та її значення у сучасному українському суспільстві // Гендерний розвиток у суспільстві: (конспект лекцій). – 2-е вид. – К.: ПЦ «Фоліант», 2005. – С. 284-351.
6. Засковец И.А. Стереотипный образ женщины в СМИ // Материалы докл. междунар. науч. конф. “Стратегии коммуникативного поведения”. – Мн.: Минск. гос. лингв. ун-т. – 2001. – Ч. 1. – С. 28-32.
7. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Институт социологии РАН, 1999. – 189 с.
8. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология: Курс лекций. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 284 с.
9. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
10. Лабов В. Исследование языка в его социальном контексте: Пер. с англ. // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс. – 1975. – Вып. 7: Социолінгвістика. – С. 96-182.
11. Мартинюк А.П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англомовного публіцистичного дискурсу). Автореф. дис... д. філол. наук: 10.02.04 / КНУ ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2006. – 40 с.
12. Мизецкая В.Я. Композиционно-речевая организация драматургического текста (на материале англоязычных пьес XVI-XX в.в.). Автореф. дис... докт. філол. наук: 10.02.04 / КГУ им. Т.Шевченко. – К., 1992. – 29 с.
13. Ткачик О.В. Гендерні стереотипи в англомовному фольклорі. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / КНУ ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2008. – 19 с.
14. Толчеева К.В. Семантико-структурные и функциональные особенности паратекста в модернистской и постмодернистской драматургии (на материале французского языка). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05 – романские языки / Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2007. – 24 с.
15. Формановская Н.И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения. – М.: ИКАР, 1998. – 291с.
16. Auckbourn A. Way Upstream. – L.: Samuel French, 1981. – 88 p.
17. Benfield D. In for the Kill. – L.: Samuel French, 1981. – 77 p.
18. Brown P., Levingson S. Politeness: Some Universals in Language. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1987. – 345 p.
19. Cramer C. Stereotypes of Women’s Speech // Journal of Popular Culture. – 1974. – № 8. – P. 624-630.
20. Hoddinot Hello and Goodbye. – L.: Samuel French, 1979. – 23 p.
21. Manktelow B. Death Walked in. – L.: Samuel French, 1979. – 57 p.
22. Rayburn J. Out on a Limb. – L.: Samuel French, 1977. – 56 p.
23. Stockoe E.H. Talking about Gender: The Conversational Construction of Gender Categories in Academic Discourse // Discourse and Society. – 1998. – № 9 (2). – P. 217-240.
24. Vooght Ch. Barbecue. – L.: Samuel French, 1980. – 20 p.